DARISI TRANS-HAZARA

DARISI TRANS-HAZARA

Cavid VELİEV*

Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE)Doğalgaz Boru Hattı Projesi'nin Gürcistan kısmı 2006 yılından itibaren çalışmaya başladıysa da Türkiye kısmının inşası uzadığı için Şahdeniz doğalgazı Erzurum'a 3 Temmuz 2007'de ulaştı. 12 Mart 2001 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile Azerbaycan Başbakan Yardımcısı tarafından Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevkine ilişkin hükümetler arası anlaşma ve bu anlaşmaya istinaden aynı tarihte BOTAŞ ve SOCAR arasında "Doğal Gaz Alım Satım Sözleşmesi" imzalanmıştır. 15 yıl süreli Doğal Gaz Alım Anlaşması, alımların 2 Milyar m^3 ile başlamasını ve plato periyotta 6.6 Milyar m^3/yıl'a ulaşmasını öngörmektedir. 2007-2008 yılında Türkiye'nin Şahdeniz'den 2.8 milyar m3 doğalgaz alması öngörülürken, 2007-2008 yılında boru hattı aracılığıyla Şahdeniz yatağından 1.5 milyar m3 doğalgaz satın alacaktır. Bu duruma 2006'nın Aralık ayında Rusya'nın Gürcistan'a verdiği doğalgazın fiyatını yükseltip miktarını azaltması sonrası Türkiye'nin Şahdeniz'deki payının 1.3milyar m3'nü Gürcistan'a vermesi sebep olmuştur. Yani Türkiye geri kalan 1.3 milyar m3 doğalgazı Gürcistan'dan alacaktır. Diğer taraftan boru hattı bittikten sonra, doğalgaz fiyatı Azeri Gaz Temin Şirketi (AGSC) ve BOTAŞ arasında soruna dönüşmüştür. Fakat BTE fiyat tartışmasının gölgesinde kalmayacak kadar büyük bir projedir ve gerçekleşmesi büyük bir projenin diğer iki parçasının gerçekleşme şansını da artırmaktadır. Bu iki parça önümüzdeki yıllarda yapılması planlanan Nabucco ve Trans-Hazar Boru Hatlarıdır.

Trans-Hazar'ın Şansı Devam Ediyor

BTE'nin gerçekleşmesi ilgileri daha çok Trans-Hazar'a yöneltmektedir. Trans-Hazar kendi içinde petrol ve doğalgaz hattı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, Kazakistan petrollerini Hazar geçişli Avrupa'ya taşıyacak Trans-Hazar Petrol Boru Hattı ve Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan doğalgazını Avrupa'ya taşıyacak Trans-Hazar

Doğalgaz Boru Hattı'dır. Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Türkiye üzerinden AB'nin öncelikli enerji projesi Nabucco doğalgaz hattı ile birleşecektir. Trans-Hazar Petrol Boru Hattı'nın ise Gürcistan'dan geçerek Karadeniz altından Odessa-Brodi Petrol Boru Hattına birleştirilmesi planlanmaktadır. 90'lı yıllardan itibaren planlanan Trans-Hazar konjonkturel durum müsait olmadığı için sadece sözde kalmıştır. Fakat 2006'nın Mayıs ayında BTC'nin çalışmaya başlaması ve 21 Aralık 2006'da Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov Türkmenbaşı'nın vefatı Trans-Hazar için yeni umutlara neden oldu. Bu iki olaydan sonra sadece ABD ve AB tarafı değil aynı zamanda Türkiye, Gürcistan ve özellikle Azerbaycan tarafı da Trans-Hazar için sıkı çalışmalara başladı. Türkmenbaşı'nın ölümünden sonra ABD ve AB, 2002 yılında imzalanan 25 yıllık Rusya –Türkmenistan doğalgaz anlaşmasını iptal ettirme çabasına girdi, Azerbaycan BTC'nin değerinin artması için Kazakistan'ın boru hattı aracılığıyla BTC'ye katılmasını sağlamaya ve aynı zamanda Türkmenistan'la ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. Fakat Rusya'nın beklenmedik hamlesi her iki projeye olumlu bakanların kafasını karıştırdı. Nisan-Mayıs 2007'de Rusya'nın Türkmenistan ve Kazakistan'la yeni boru hattı ve enerji anlaşması imzalaması Trans-Hazar ve Nabucco'nun hayal ürününe dönüşeceği yönünde yorumlara neden oldu. Bu anlaşma Rusya'ya psikolojik üstünlük sağladıysa da Trans-Hazar için çalışmaları engelleyemedi. Rusya-Orta Asya anlaşmasına rağmen Trans-Hazar'ın şansı hala devam etmektedir. Bunu hem Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbanguli Berdimuhammedov ifade etti hem de Rusya'nın Kazakistan ve Türkmenistan'la imzaladığı anlaşmanın nihai özelliğe sahip olmaması gösterdi. Rusya-Orta Asya arasında yeni doğalgaz ve enerji konularında nihai anlaşmanın Eylül 2007'de imzalanması planlanmaktadır. Bu ise rakipler arasındaki rekabetin şiddetini artırmaktadır. Türkmenistan ve Kazakistan'la ön anlaşmaya varan Rusya şimdiki aşamada Trans-Hazar'ın önemli enerji ortağı olacak olan Özbekistan'la çalışmalar yürütmektedir. Bu şekilde Trans-Hazar'ı tamamen rafa kaldırmayı planlamaktadır. Fakat enerji güzergahı konusunda ilk nihai anlaşmayı imzalayan taraf, kazanan taraf olacaktır. Dolayısıyla Trans-Hazar destekçileri Eylül'de imzalanması gereken Rusya-Orta Asya

anlaşmasını ya ertelemeli ya da bu tarihe kadar Trans-Hazar imzası atılmalıdır. Çünkü Rusya güzergahının imzasının atılması durumunda Trans-Hazar önemini yitirecek ve Avrupa ülkeleri Orta Asya doğalgazı için Rusya'ya muhtaç olabilecektir. Bu da AB'nin enerji güzergahlarını ve kaynaklarını çeşitlendirmesi açısından önceliğe sahip olan Nabucco projesinin yara alması anlamına gelecektir. Trans-Hazar konusunda ABD, AB, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan istekli olsa da Kazakistan ve Türkmenistan'ın aynı siyasi iradeyi gösterdiği söylenemez. Kazakistan ve Türkmenistan bir taraftan Trans-Hazar'dan vazgeçmediklerini beyan ederken diğer taraftan Rusya'nın baskılarından ihtiyat etmektedirler. Bu baskının kırılması için uygun zamanı bekleyen taraflar aslında bu doğru zamanın ne zaman olacağına da karar vermiş değiller gibi gözükmektedirler. Hâlbuki her iki devlet de bu baskıyı kırmak için Trans-Hazar'a öncelik vermelidir. Çünkü bu proje BTC ile benzeri özelliklere sahiptir. Yani Trans-Hazar sadece ekonomik değil stratejik öneme de sahiptir ve BTC Azerbaycan ve Gürcistan'ın siyasi bağımsızlığı için ne kadar büyük bir öneme sahipse Trans-Hazar da bir o kadar Kazakistan ve Türkmenistan için öneme sahiptir. Trans-Hazar'ın önündeki en büyük engellerden biri Türkmenistan ve Azerbaycan'ın Hazar'ın statüsüne yönelik görüş farklılığı olmuştur. Fakat Türkmenbaşı'nın vefatından sonra Azerbaycan'ın Türkmenistan'a yönelik sıcak mesajlarına Berdimuhammedov yönetimi olumlu yanıtlar vermektedir. Türkmenistan-Azerbaycan arasında ikili ilişkilerin gelişmesi, hem Hazar'daki tartışmalı kuyu olan Kepez/Serdar sorununu çözer hem de Trans-Hazar'ın gerçekleşmesini sağlayabilir. Bu konuda tarafların Türkiye, AB ve ABD'nin desteğine ihtiyacı vardır.

Türkiye Nabucco İçin Trans-Hazar'a Öncelik Vermeli

BTE'nin gerçekleşmesi büyük projenin diğer önemli ayağı olan Nabucco'nun şansını da yükseltmektedir. AB Enerji Konseyi Başkanı Martin Bartenstein Nabucco'nun AB enerji güvenliği açısından önemini şöyle vurguluyor "Nabucco doğalgaz boru hattı projesi AB'nin enerji güzergahı ve üretici ülkelerin çeşitlenmesini sağlayacak Enerji Projesi açısından en önemlisidir." Nabucco için de Trans-Hazar hayati öneme sahiptir. Orta Asya doğalgazını

Türkiye'ye kadar taşıyacak ve Nabucco'ya birleştirecek boru hatları için iki güzergah konuşulmaktadır. Bunlardan biri Türkmenistan-İran-Türkiye diğeri ise Türkmenistan-Kazakistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergahıdır. Bunun dışında Türkmen gazını İran üzerinden almak için Azerbacyan'ın da çalışmaları bulunmuştur. Fakat Azerbaycan'ın İran'a transit ülke teklifi yapmasına karşılık İran Türkmen gazını alıp-satmak istemiştir. bu nedenle de bu güzergah şimdilik rafa kalkmıştır. İran'ın kendi doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya çıkış yollarından biri Nabucco projesidir. Fakat uzun yıllardır İran-Türkiye arasında geçiş anlaşmazlığı İran doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya çıkışını engelliyordu. Söz konusu engel 13 Temmuz 2007 tarihinde İran-Türkiye arasında Ankara'da imzalanan mutabakat zaptıyla aşılmış görünüyor. Aynı zamanda bu imza İran'ın Nabucco'ya katılmasının önü de açmış bulunuyor. Böylece İran doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya satılacak, Türkiye de Türkmenistan doğalgazını İran üzerinden satın alacaktır. Ayrıca İran üç ayrı doğalgaz alanını da ihalesiz Türkiye'ye verecektir. Bu anlaşma diğer taraftan da Türkiye'nin enerji koridoru olma özelliğini kuvvetlendirdi. Fakat Rusya-Orta Asya enerji anlaşmasıyla benzer tarafı bu anlaşmanın nihai anlaşma olmamasıdır. Rusya-Orta Asya anlaşmasından sonra tedirgin olan her iki taraf acele olarak bu anlaşmayı imzaladıysa da bu anlaşmanın nihai statü kazanması zor görünmektedir. Bu anlaşmanın nihai statü kazanması ve gerçekleşmesi Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi açısından sakıncalıdır. İran'ın Trans-Hazar doğalgaz boru hattına karşı çıkma nedenlerinin en önemlisi Türkmen doğalgazını İran üzerinden taşınmasını istemesiydi. Türkiye'nin Türkmen doğalgazını İran üzerinden değil Trans-Hazar üzerinden almaya öncelik vermesi daha yararlı olurdu. Bunlardan en önemlisi İran'ın şimdiye kadar güvenilir bir doğalgaz ortağı performansı sergilememesi ikincisi ise hala İran-ABD krizinin devam ediyor olmasıdır. İran ise kendi doğalgazını Avrupa'ya satmak için Türkiye'ye muhtaçtı. Çünkü İran'ın Ermenistan üzerinden Avrupa'ya çıkışı Rusya tarafından, Azerbaycan-Gürcistan üzerinden Avrupa'ya çıkışı ise ABD tarafından engelleniyordu. Avrupa'ya sıvılaştırılmış doğalgaz satmak ise daha pahalı bir işti. Bu nedenle İran doğalgazını Avrupa'ya satmak için Türkiye'ye muhtaçtı. Türkiye-İran

anlaşmasının Türkiye açısından başka bir sakıncalı noktası da Türkiye-Türkmenistan doğalgaz anlaşmasının imzalanmamış olmasıdır. İran hem Türkiye hem de Avusturya ile doğalgaz anlaşmalarını imzalayarak Avrupa doğalgaz pazarına çıkışı yönünde işin büyük kısmını tamamlarken Türkiye'nin bu başarıyı elde ettiği söylenemez. Türkiye-Türkmenistan doğalgaz anlaşması olmadığı sürece İran-Türkiye anlaşması Türkiye açısından yararlı olmayacaktır. Bu durumda Türkiye-Türkmenistan anlaşması için İran Türkiye'yi destekleyecektir. Fakat Azerbaycan, Gürcistan, AB ve ABD Türkmenistan doğalgazını İran geçişli değil Hazar geçişli olarak istemektedir. 7 Kasım 2006'da Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Borrosso ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev arasında imzalanan memorandumun amacı Azerbaycan ve Hazar havzası enerji kaynaklarının AB'ye taşımacılığının ve teminin güvenliğinin sağlamaya yöneliktir. Aslında bu anlaşma bir nevi Trans-Hazar'a destek anlamı da taşımaktadır. Fakat Avrupa devletlerinin Trans-Hazar konusunda yanı düşüncede olduğu söylenemez. Yani bazı Avrupa devletleri Trans-Hazar'a öncelik verirken bazıları açısından Trans-Hazar değil güzergah ve kaynak çeşitlendirmesi önemlidir. 22 Mart 2007'de Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov'la ABD Dışişleri Bakanı Condolizze Rice arasında Washington'da imzalanan anlaşma özellikle Türkiye-Yunanistan-İtalya doğalgaz boru hattının, Nabucco'nun ve diğer boru hatlarının gerçekleşmesine odaklanmaktadır. Diğer boru hatları konusunda hiçbir ayrıntılı bilgi verilmezken bu hatların Hazar geçişli boru hatları yani Trans-Hazar'ın gerçekleşmesi için ABD'nin verdiği destek olarak değerlendirilebilir. Bu anlaşma ile Türkiye İran kampında yer almış oldu. İran bu anlaşmayla aynı zamanda Orta Asya enerji kaynakları üzerinde kendi etkinliğini de artırmıştır. Hem Türkiye-İran doğalgaz anlaşmasının imzalanması hem de BTE'nin sürekli ertelenerek seçim öncesi tarihe denk gelmesi seçim propagandası içerebilir. Rusya'nın Orta Asya ülkeleri ile anlaşma imzalamasına rağmen Trans-Hazar'ın şansı devam ediyordu. Fakat Türkiye-İran doğalgaz Anlaşması Trans-Hazar için büyük sıkıntı yaratacaktır. Trans-Hazar'ın gerçekleşmesi Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan yönetimlerinin siyasi iradesine bağlı olduğu kadar Batı'nın da desteğine bağlıdır. Trans-

Hazar sadece Avrupa'yı Rusya doğalgazına veya güzergahına bağımlılıktan kurtarmayacak aynı zamanda Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın dış politikalarına çok boyutluluk katarak siyasi bağımsızlıklarının pekişmesine neden olacaktır.